

פרשת השבוע על פי אור החיים הקדוש

פרשת שמות

לע"נ הורי ר' אליהו בן בת שבע ז"ל

לע"נ

1. הלאה בתעלה יתן ה' יסודי. יב. וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'.

לאה אירן בת טאוס ז"ל

2. מן העבודה. פירוש לא שצעקו לאל שיושיעם, אלא שצעקו מן הצער כאדם הצועק מכאבו.

עוד ירצה באומרו ראה ראיתי ב' ראיות, אחת שנשלמן בידורי ניצוצי הקדושה, ואין להם עוד הנאה בגלות, וכאומרם ז"ל (פסחים ק"ט): בפסוק וינצלו את מצרים עשאה כמצודה שאין בה דגן וכמצולה שאין בה דגים, ועוד ראיתי שעכבתם שם תריע להם להטמינם בקליפה בטומאה כמו שכתבתי:

והוא אומר ר' אבהו (שם ק"ח ה) מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, כי אחת מהתפלות המתקבלות היא תפלה שמתוך צרה, וכן הוא אומר (ויג' ב) קראתי מצרה, והוא אומר ותעל שועתם וגו' מן העבודה פירוש לצד שהיתה מצוה העבודה, וכפי זה שועה זו היא תפלה, וצעקה כאב הצרה, הנה היא רמוזה באומרו מן העבודה ויצעקו וכוה ידויק על נכון טעם ששינה הכתוב לשונו שהתחיל לומר ויצעקו ותעל שועתם וגו', שהיה לו לומר ותעל זעקתם וגו', אלא נתכוין לומר שהם זעקו מהצרה וגם שועו לה' כאומרו ותעל שועתם, וכפי זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך ותעל שועתם ששועו לאלהים מן העבודה:

עוד אולי אומר "מן העבודה" ירצה שלא הגיעה השועה לפני ה' ע"י אמצעי, אלא אלא ביושר עלתה "מן העבודה אל האלהים" שלא על ידי בעלי כנפים יגיד דבו (קהלת י"ב):

לע"נ

יה. כלומר כביכול התעניין ושם לבו לידע בצערם ולהושיעם. יב. פירוש שידע יותר ממה שהאדם רואה כי לפניו נגלו כל העלמות ודברים הצפונים מבני אדם.

3. יתענה בנצלה הדין ה' ב' י'.

הנה למה שקדם לנו כי עיקר הגלות הוא לברר הניצוצות שנשמעו בני שערי טומאה, וכמו שציניתי דבר זה כמה פעמים, בזה יניח דעת בבי' השאלות, כי אם היה מוציאם קודם זה היו מפסידים בירור החלק ההוא, ותדע שעם ה' השיגו בכחינת כללותם הכלול במשה שנתיחס בשם עמו השגת מ"ט שערי בינה, וטעם שלא השיג שער החמשים, הוא לצד שאין המושג אלא בהשתדלות המשיג, ולצד שישראל לא נכנסו בני' שערי טומאה לברר אותו לא השיגו בכחינת הקודש שכנגדו, והבטיחנו כי לעתיד לבא ישפיע בנו אל עליון תורת חיים שבשער החמשים, והשגחה היא באמצעות הגליות, ובפרט בגלות האחרון אנו משיגים הדבר:

וטעם שנסתכנו ישראל במצרים בכירור שער הני, לצד שלא היו בני תורה, מה שאין כן דורות האחרונים באמצעות תורתם ישיגו ליכנס לשער הני, ולהוציא בלעז מפיו, ואז ספו תמו בכחינת הטומאה, ומעתה כל שהיה ה' מוציא ישראל קודם זמן כל שהוא היו ממעטים בכירור, והיו מתמעטים במושג, ולזה הוציאם בנקודה האחרונה של מ"ט וקודם שנכנסו לשער הני, והוא אומרם ז"ל (מכילתא בא) וגאלם מיד כ"ב:

6. ואומרו ולהעלותו מן הארץ. פירוש כשיגיע זמן הגאולה מכאן עד י"ב חודש אעלה אותו מן הארץ וגו', לבל יתעכב שם עוד אפילו בלא עינוי. וטעם שלא העלה אותם תיכף ומיד, הוא לצד שעדיין לא הגיע זמן הגאולה אשר קצב ה':

וכזה נחה דעתי בחקירה אחת למה האריך ה' י"ב חודש כמכות המצריים. וז"ל (שמו"ר ט"ז) מהם אמרו שהמכה היתה משמשת ג' שבועות, והתראה שבוע א', ומהם אמרו להיפך, ולמה יאחר ה' הגאולה והיה לו להביא המכות זו אחר זו ויגאלם מיד, ותספיק ההתראה כיום אחד או בשעה אחת כדון התראה ישראל שאין צריך בה זמן ומכל שכן אומות העולם שאינן צריכין התראה. גם למה לא הספיק התראה אחת על כל המכות. אלא לצד שעדיין לא הגיע הזמן היה ה' מלביש הזמן ההוא להשביעם מרוורת בני בניו עד שהגיע הזמן וגאלם מיד בלא שום עיכוב:

ואם תאמר ומה בכך אם היה ה' גואל אותם קודם זמן זה. עוד למה ה' הוציאם בזבולא בתרייתא בזמן שאם היו מתעכבים קצת היו נלכדים עד שהוצרך למחר ולא יכלו להתמהמה, והיה לו להוציאם בזמן מרווח:

לע"נ

מה יערב נעמות הכתוב על פי מה שפירשו בוורר (ח"ב צה) בפסוק עת אשר (ישלוט) [שלטן] האדם באדם לרע לו (קהלת ח ט), כי באמצעות העינוי והצרות תתברר בחינת הטוב מהרע, ותסמך אל חלק הטוב, ותתברר בחינת הרע מחלק הטוב ותסמך אל בחינת הרע, ובי' פרטים אלו רמזים באומרו לרע לו, והוא עצמו שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן, כשיעור העינוי היו מוציאם ומבררים חלק הטוב ומתורבה חלק הטוב וכן יפרוץ:

או ירמוח "וכן יפרוץ" שהיה נפרץ ממנו חלק הרע שהיה דבוק בו והוא הצירוף אשר צרף ה' אותם ככור הברזל" במצרים:

ולפי פשט הכתוב ירצה כי כשהיו המצריים מרבים לענות היה ה' מרבה את ישראל כדי שיהיו נעזרים על העבודה, והיה נותן בהם כח, והוא אומר כן ירבה לשיעור אשר יספיקו העובדים בעבודה, וגם ה' נותן בהם כח לשיעור אשר יתמעט מכחם מהעינוי, וכשראו המצריים כן היו מעבירים אותם בפרך כתרגום "בקשיו":

3. יתענה בנצלה הדין ה' ב' י'.

יה. כלומר כביכול התעניין ושם לבו לידע בצערם ולהושיעם. יב. פירוש שידע יותר ממה שהאדם רואה כי לפניו נגלו כל העלמות ודברים הצפונים מבני אדם.

5. וטעם אומר מפני נוגשיו, הוא לרמוח כי טעם שקבל צעקת לבם אל ה' הוא לצד שצעקו מצרה, וכמו שפירשנו בפסוק מן העבודה. עוד ירצה באומרו מפני נוגשיו, כאן רמז כי המצריים נתמלאה סאתם ליפרע מהם "אשר הרעו", הגם שישראל עדיין לא נשלם זמן הגאולה, וזה טעם אחר לשליחות משה קודם זמן הגאולה:

עוד ירמוח מפני נוגשיו על דרך אומרם (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה, וכאן הודיע כי קודם נגישתם "האדון מרגיש בצעקת בניו ידידיו", ולדרך זה טעם אומרם לשון יחיד לומר אפילו נגישת ראשון שבהם, ואמר הטעם כי ידעתי את מכאוביו, לומר הגם שעדיין לא צעקו אני יודע ונותן לב על מכאוביו של עמי ונחלתי, גם כזה גילה עוצם אהבתו עם ישראל כרחם אב רחמן וכו'. ולדרכים הראשונים שפירשתי כוונת אומרם כי ידעתי וגו', להגדיל רוב צרותם כי לא יוכלו שאת כי רבו מכאוביהם בנגלה ובנסתר:

עוד ירמוח מפני נוגשיו על דרך אומרם (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה, וכאן הודיע כי קודם נגישתם "האדון מרגיש בצעקת בניו ידידיו", ולדרך זה טעם אומרם לשון יחיד לומר אפילו נגישת ראשון שבהם, ואמר הטעם כי ידעתי את מכאוביו, לומר הגם שעדיין לא צעקו אני יודע ונותן לב על מכאוביו של עמי ונחלתי, גם כזה גילה עוצם אהבתו עם ישראל כרחם אב רחמן וכו'. ולדרכים הראשונים שפירשתי כוונת אומרם כי ידעתי וגו', להגדיל רוב צרותם כי לא יוכלו שאת כי רבו מכאוביהם בנגלה ובנסתר:

לע"נ

8

שלשת ימים. וטעמן של דברים שאמר כן, לצד שאמר כסמוך ושאלה אשה משכנתה וגו' ואם לא יאמרו כן אין מציאות לשאול מהם ולהלוותם כלי כסף וגו' ולצאת ברכוש גדול:

ובזה תנוח הדעת למה צוה ה' שאלת כסף וגו' מהשכנות בזמן מוקדם, ולא המתין עד עת בא דברו הטוב לצאתם מארץ מצרים ושם יאמר להם, ומה גם שהדברים 10 שם במקומן ובזמנם נאמרו ביום שלמחר יצאו, ואם כן מה צורך לאומרם קודם י"ב חודש. והיה נראה לומר כי זה היה לחזק לבכם באמיתות הגאולה ואין זה עיקר. ולדרכינו כפתור ופרח ל"א כי הוצרך ה' לומר להם הטעם שהוא הסובב שיאמרו נלכה 15 דרך ג' ימים וגו' שבזה-ושאלה אשה וגו' לצד שדעתם לחזור. ובסמוך יתבאר עוד תיבת ועתה:

ועדיין צריך לתת לב סוף כל סוף למה יצו ה' דברים שאינם מהמוסר 20 לגנוב דעתם, בין בהליכתם בין בהשאלת חפציהם. והאמת כי כל המעשה הוא "משפט צדק" כי לצד ששעבדו בישראל צריכין להעלות שכר שכיר, וצא ולמד מחשוכת איש ישראל למצרי (סנהדרין זא.) 25 כשתבעו מהם כליהם אשר שאלום. אלא למה יעשה ה' הדבר דרך ערמה כי ח"ו לא קצור קצרה ידו מפרדות ישראל בעל כרחם ולהוציא ממונם ועיניהם רואות וכלות:

ה' יתברך אמר צדקה - כסף

9

ונראה לומר כי נתכוין ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם להכבד בפרעה וגו' וזולת ההשאלה גם זולת הליכתם בדרך זה על דעת לחזור לא היו המצריים רודפים אחריהם. ועיין מה שפירשנו בפרשת בשלח (להלן י ד ה) בפסוק ויהפך לכב פרעה וגו':

ותמצא אות לדברינו כי אמרו רז"ל (תנחומא בא ג) שכמי האפלה גילו 10 ישראל מצפוני המצריים וידעו אוצרותיהם וסגולותיהם וחפציהם, וכיום שאלתם לא היו המצרים יכולים להכחיד, מארי דאברהם לב ולמה לא נטלוס אז ואין מבין דבר, אלא ודאי שנתכוון ה' שיעשו כסדר זה 15 לרדוף אחריהם כנוכר, ויכבד בהם:

ובענין המעשה מצד עצמו שנטלו ממונם, אין איסור בזה להציל אדם את שלו מהאנס. וצא ולמד מיעקב שהיה מערים להציל את שלו מיד לבן הארמי, וצא ולמד ממעשה ג' תנאים אשר 20 הצילו פקדונם מאשת כידור בדרך ערמה (יומא פג: ג) ואין בזה איסור, והוא אומרו הנביא (שי"א כב כז) עם עקש וגו'. ומה שלפנינו הענין הוא יותר נקי ובר כי רדקתי 25 בכל הדברים הנאמרים בענין, ואין בהם דבר שקר, כי לא הזכירו בלשונם החזרה כלל, וגם לשון זה לצד מעלת קדוש אלהי ישראל לא רצה לכנות הדברים אליו אלא הם בני ישראל ידברו כזה:

1. עתה תראה וגו' יא-יב

גם השאלת הכסף וגו' אין בו דבר שקר, כי בחורת שאלה בא לידם אלא שעכבוהו בעד תביעתם שיש להם כנגד שכר שכיר שעבדו אותם, ובנו כמה בנינים, וכשיבואו לחשבון ידייקו החשבון וישלמו להם המצריים מה שנוגע להם:

ואחת שאלתי עמדה לי, ומה הכריח הדבר להיות כן לרדוף המצריים אחרי בני ישראל ולמה לא יכבד ה' בפרעה 10 ובכל עמו ויעלה עליהם היאור, בדבר עצמו אשר זדו, ושם יצף ה' לפרעה ולכל עמו וגם הנשים והטף, ולא היה צריך לכל האמור, ויוציא ישראל בכסף וזהב בעל כרחם, או שיטלו הכל בשבעת ימי אפילה לי כי להם 15 היה אור וחפשוים כמו שכתבנו בסמוך:

ואולי כי עשה ה' ככה לבי טעמים, הא' כי קריעת ים סוף ופלאיו פרסמו גדולתו יתברך וכבודו מלא עולם כידוע מה שלא היה נעשה כן באופן אחר. וטעם ב' כי 20 ה' מודד מדה כנגד מדה, ואמרו ז"ל (תנחומא בהעלותך יג) לה כי המצריים נתחכמו על ישראל לשעבדם בתחילה בפה רך ואח"כ בפרך, והשופט בצדק מדד במדה עצמה כי מתחילה בפה רך נלכה ג' ימים, השאילוני 25 כספיהם שמלותיהם וגו', ואח"כ בפרך, ועל כל פנים נתחכם האדון שלא יצא גם מפי ישראל דבר שקר כנוכר תתן אמת ליעקב (מיכה ז כ):

5. ועתה תראה וגו' יא-יב

וגם הנה הוא וגו'. לפי מה שפירשנו באומרו דבר ידבר כי יגיד שבחו של אהרן, שהיה עושה שליחותו, (ואהרן) הגם שהיה כבד פה יוצדק לומר וגם הנה וגו' כי 5 הוא תוספת שבח. ולפי מה שפירשתי כי החליט ממש תקות הסרת הכבדות פה, ירצה על דרך אומרים ז"ל במסכת שבת קלט (ע"א) וז"ל בשכר וראך ושמת בלבו זכה לחושן המשפט על לבו ע"כ, לפי זה נתכוין 10 באומרו וגם כי מלבד שהחליט ממש דפואת הדיבור כמו שפירשתי גם הסיר ממנו הכהונה ונתנה לאהרן, והוא אומרו וגם וגו' ושמת בלבו כאן רמז הסרת הכהונה והם דברי רבותינו ז"ל:

13. כג. לדבר בשמך וגו' והצל וגו'. פירוש מלבד טענות הראשונות עוד הוא קובל לפני מלך אין יהיה הדבר הזה, כי מאז דברתי לרשע זה בשמך לא די שלא 5 עשה אלא הוסיף להרע, ודקדק לומר מאז פירוש משעה עצמה שהזכיר לו שמו יתברך נחמלא תמה, כי בזה יוכר הדבר כי מה שעשה הוא משנאתו את ה', וממיעוט ערכו בעיניו נתכוון לזלזל ח"ו, ואין לך מרים יד 10 במלך ונוגע בכבודו כזה, ונתכוין משה בזה לומר כי אין לא נתקנא אל עליון לכבוד שמו להציל לישראל מידו למנעו מהרע לעמו תיכף ומיד, הגם שלא יהיו ראויים 15 ישראל לנס מצד עצמן, יהיו ראויים למען שמו יתברך אשר חילל רשע בגובה לבו, והוא אומרו והצל לא הצלת בתמיה האין לא הצלת אותם למען מנאץ שמך, וכפל לומר כי הצלות לרמוז כי בלא טעם זה הם עומדים להצלה, ולזה שלחו:

1. א. עתה תראה וגו'. טעם אומרו עתה, הוא תשובה למה שאמר ומאז באתי וגו', הרע לישראל יותר מהקודם, אמר לו עתה תראה כי רעה זו תיכף תסתלק 5 תוספת ועיקר, כמו שכן היה שבמכה ראשונה של דם נסתלק השעבוד כמאמרם ז"ל פה וזה היפך מחשבתו שחשב שיתמיד רעת ישראל מאמצעות שליחות זה עד עת הגאולה כמו שפירשנו בדבריו:

עוד ירצה להשיבו על מה שאמר כי איב חרף ה' ולא קינא לכבוד שמו, עתה 10 תראה אשר אעשה לפרעה על זה, ואומרו כי ביד וגו' יתבאר לפי מה שפירשנו בא' מהטעמים שנאמר למשה מכת בכורות בשליחות ראשונה, הוא שאם לא היה פרעה 15 מעיז פניו לדבר דברים נגד כבודו יתברך תיכף היה משלחם מכת בכורות, ועל ידי כי דבר ה' בזה פלא הפלא ה' מכותיו, והוא אומרו כי ביד חזקה ישלחם פירוש אחזק 20 לבו עד שאטעימהו מטעמים רבים מרים וקשים ואחרי כן ישלחם, וזה לטעם שנגע בכבוד עליון:

14. כג. לדבר בשמך וגו' והצל וגו'.

עוד נתכוון להגיד שבחו וענותנותו, כי מן הראוי היה לו להקפיד על היותו הוא לפה ואחיו הקטון יגדל ממנו, ואמר כי מלבד שלא יקפיד על הדבר אלא וגם וגו' "ושמח", ובאמצעות דברים אלו יגיד כי 20 הגם שהוא "עניו" דבר ידבר, והגם שהיה כבד פה וקמו שפירשתי, שהעונה לא תגורם הרחקת עשות רצון המלך:

ואמר "ושמח בלבו" לומר. הגם שלא יראך שמחה לפנים, הוא ברוך הוא העד שישמח בלבו. או ירצה שלא לפנים בלבד אלא "לפנים ובלב":

15. כג. לדבר בשמך וגו' והצל וגו'.